
COMUNICACIONS

Presentacions

(1) Mercè Tatjer Mir, Universitat de Barcelona

(2) Xavier Tarraubella i Mirabet, Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona

(1) Mercè Tatjer Mir

De les sis comunicacions relatives a l'activitat econòmica, les tres presentades per M. Lluïsa Gutiérrez Medina, Marc Badia amb Yolanda Blasco i Albert Pérez i Núñez versen sobre l'activitat industrial d'empreses molt prominents en els sectors respectius. L'aprofitament de les aigües del Rec Comtal, punt de referència de l'aportació de Núria Postico, fou també un element important dins el procés de creixement econòmic i industrialització. Les altres dues comunicacions, degudes respectivament a Maribel Rosselló i a María de los Santos García Felguera, tot i tocar aspectes relacionats amb la tecnologia i la producció, tenen un punt de vista més lligat a consideracions artístiques. En conjunt, totes les comunicacions presenten un bon ús de fonts primàries documentals, tant procedents dels arxius municipals com dels fons d'empresa, dos d'ells dipositats a l'Arxiu Nacional de Catalunya. Cal destacar que en aquests últims anys els esforços realitzats pels arxius en la catalogació, l'ordenació i l'accés als fons ha permès desenvolupar línies de treball abans inaccessibles o de difícil pràctica, com alguns dels aquí reunits. Com a geògrafa, aprecio molt anàlisis microhistòriques com les que ens ocupen, perquè ens permeten de recompondre tot el mosaic d'allò que ha estat la base econòmica i industrial de la ciutat, tot i que potser s'hi hauria pogut donar més relleu als aspectes de la implantació concreta de les activitats en el territori urbà i suburbà. Sovint passa, en els estudis sobre empreses, que costa saber on eren les fàbriques i quina incidència va tenir la seva implantació en el procés urbanitzador.

La España Industrial, estudiada per M. Lluïsa Gutiérrez sobre la base del fons documental de la societat conservat a l'Arxiu Nacional de Catalunya, és una de les grans empreses de Barcelona dedicades a la producció tèxtil cotonera a la segona meitat del segle XIX, amb una llarga continuïtat fins a la dècada de 1970 en el mateix indret de Sants. Els elements més rellevants de la comunicació són: l'estudi de les xarxes comercials que l'empresa establí arreu d'Espanya i les estratègies seguides per competir dins el sector; l'anàlisi de les estratègies territorials de l'empresa, que va adquirir sòl rural en previsió d'ampliacions dels locals fabrils, però que, com en els casos de *La Maquinista Terrestre y Marítima* o Frederic Ricart al Poblenou, van generar solars sobrants que acabaren aplicats a satisfer la demanda d'habitatges urbans; la descripció de les accions empresa-

rials en relació amb els seus assalariats, tendents sempre a rebaixar costos, amb la justificació d'haver fer front a crisis econòmiques o a la competència; i, finalment, el seguiment de les innovacions tècniques en el context d'una pugna amb fàbriques com les de Ricart i Juncadella, que portaren, cap al final del període, a introduir nous productes, com ara roba per a l'enquadrernació o bé l'estampat metàl·lic.

L'aportació de Marc Badia i Yolanda Blasco es fonamenta igualment en un fons documental d'empresa i analitza el desenvolupament d'una important fàbrica de filats i trenats de canem des de 1863 fins que el 1919 es constituí en societat anònima amb el nom de *Caralt i Pérez*. L'estudi de l'estructura financera i corporativa ofereix un bon exemple de com les empreses s'organitzaren per tal de sobreviure i adaptar-se a les diverses situacions de crisi d'endeutament o d'expansió. En un altre ordre de coses, la comunicació constitueix una gran aportació al coneixement d'aquell subsector del ram de teixits, sobre el que sabem relativament poc i en el qual existiren un bon nombre d'empreses. Vull esmentar aquí el cas de Silvestre Pujós, amb una fàbrica a l'antic poble de Les Corts, també una de les més destacades del sector, que desapareixeria possiblement per la competència dels mateixos Caralt i Pérez. Una de les fàbriques d'aquests darrers va sobreviure a l'Eixample de Sant Antoni fins a l'any 1975 en què va deixar el lloc a diferents blocs de pisos.

Albert Pérez presenta la figura de l'enginyer Josep Maria Cornet i Mas, en el marc de la gran empresa que va portar com a director tècnic durant trenta-cinc anys després d'haver-hi treballat una dotzena més: *La Maquinista Terrestre y Marítima*. Malauradament, la comunicació, que parla del pas de Cornet per l'Escola d'Enginyers, no ens explica la seva formació inicial, que seria interessant de conèixer, abans que no ingressés a l'empresa, sembla que ja amb vint-i-nou anys fets. Va estar en una escola d'arts i oficis o va fer l'aprenentatge en el si de la mateixa empresa? Pérez ens dibuixa molt bé el pensament progressista, que emmarca les tres facetes de l'activitat d'aquest enginyer: la més important i coneguda, la seva aportació tècnica en el si de *La Maquinista*, tant en el disseny de maquinària com en les construccions metàl·liques; la contribució també important a la vida corporativa de la ciutat amb un destacat paper a l'Associació d'Enginyers Industrials, molt relacionat no sols amb la tècnica sinó també amb la consolidació de la indústria; i finalment, les activitats polítiques, que li permeteren defensar els interessos industrials, en especial com a membre de les comissions aranzelàries.

Núria Postico, arxivera del districte de Sant Andreu, ens presenta el fons de la societat de propietaris del Rec Comtal. Aquest fons, molt ric, que ha donat lloc a diversos treballs, com els d'Àngels Solà i Joan J. Busqueta i els de Manel Martín, i encara permet moltes lectures més de les fins ara efectuades. És destacable la privatització d'aquest Rec que, arran de les desamortitzacions, passa a mans privades i és gestionat per la junta de propietaris. L'aigua, a mitjan segle XIX, i en especial al darrer terç, era un element molt estratègic a Barcelona. La prova és que un bon nombre d'empreses s'atreveixen a buscar concessions amb el suport de la llibertat que existeix per fer captacions d'aigua i entren en una carrera per ampliar les xarxes i tenir preparades les possibilitats d'abastir una clientela molt àmplia

d'industrials i també de consumidors particulars. Voldria assenyalar igualment que aquest fons ens mostra la riquesa dels arxius de districte, una riquesa no limitada als fons pròpiament municipals, perquè moltes vegades s'hi apleguen fons d'empresa o d'entitats diverses que amplien el coneixement de la vida col·lectiva als antics municipis.

La comunicació de Maribel Rosselló tracta dels revestiments per als interiors de l'arquitectura –mosaic, rajoles de cartó pedra i papers pintats– i contribueix a aportar noves claus sobre la diversificació industrial que apareix a la Barcelona de la Restauració. Tracta un sector relativament poc conegut, que, en el cas del mosaic hidràulic, és una activitat molt vinculada a noves tecnologies. Rosselló estudia l'empresa Nolla, que, juntament amb Orsola o Escofet, va ser una de les grans productores d'aquest tipus de revestiment, un procés que incloïa la col·locació i adaptació dels materials prefabricats *in situ*. A més dels aspectes tècnics i de fabricació, remarca també la relació entre la producció i el consum, en particular la dinàmica de les modes, que generava, de vegades, ràpides substitucions de dibuixos o models.

María de los Santos García Felguera ens presenta un treball sobre els estudis dels principals fotògrafs de finals de segle a Barcelona, en especial els de Audouard i Napoleon, que tingueren establiment fix a Barcelona. Tot i que l'autora se centra bàsicament en l'estudi dels edificis i la seva instal·lació, el treball convida a reflexionar sobre l'ús social de la fotografia i sobre les possibilitats que va obrir, en especial en el ram de les arts gràfiques. Altrament, un dels valors de la comunicació és l'enquadrament dels estudis fotogràfics barcelonins en un marc general i comparatiu amb altres ciutats europees. Tot i que hi ha un retard cronològic respecte als principals centres culturals del continent, el perfil de l'activitat i els seus resultats no són gaire diferents.

Una lectura atenta de les comunicacions ens fa adonar-nos que el desenvolupament industrial de la Barcelona d'aquest període té un suport exterior estimable. Per exemple, el fundador de l'empresa Pérez, estudiada per Badia i Blasco, procedia de León i cal suposar que va portar capital i iniciativa, dos elements igualment importants. A *La España Industrial*, Gutiérrez remarca el paper del dibuixant Ventrillon, que realitzava quelcom que ara considerem molt nou: treballar deslocalitzat. Des de París, enviava setmanalment els dibuixos a Barcelona. Tota una mostra que potser no han canviat tant les pràctiques, simplement s'han incrementat. Pràcticament cap de les comunicacions esmenta les exportacions fora d'Espanya, un aspecte important en aquell període, tot i la pèrdua de la major part de les colònies americanes.

També voldria destacar el paper dels tècnics autòctons formats i sorgits a l'Escola Industrial. Crec que l'ensenyament tècnic és un element oblidat moltes vegades en la història de la ciutat. Sense tenir present l'Escola Industrial, que en aquest període ja està en ple funcionament, els seus antecedents a la Junta de Comerç i els intents de crear l'Escola Industrial Barcelonesa, molt ben estudiada pel grup d'Història de la Ciència que dirigeix el Dr. Guillermo Lusa, no podem obtenir un panorama complet del per què d'aquella expansió i diversificació de la indústria barcelonina i catalana del darrer Vuitcents.

(2) Xavier Tarraubella i Mirabet

Les comunicacions d'Isabel Fargues i Roser Tey, Pilar Salmerón, Montserrat Pantaleón i José Luis Ausín es refereixen a aspectes relacionats amb l'atenció social i sanitària de la població de Barcelona durant el darrer quart del segle XIX i amb la seva gestió per les diferents administracions, institucions i sectors implicats.

La comunicació de Fargues i Tey analitza diferents aspectes relacionats amb les accions i activitats de l'administració de l'Hospital de la Santa Creu durant el darrer terç del segle XIX, a partir d'una font documental crucial, les actes de les reunions de l'òrgan de govern de l'Hospital de la Santa Creu, amb els inconvenients que pot suposar fer parlar una sola veu. El treball exposa una situació complicada de la institució a causa de la sobresaturació de malalts, les dificultats de la seva atenció o les penúries econòmiques provocades per l'increment de despeses ocasionat per l'atenció de malalts provinents de la beneficència. Pel que fa a l'adaptació de l'Hospital a les noves possibilitats de la medicina, s'indica la preocupació per oferir nous serveis assistencials o per adequar el servei mèdic a les ràtios metge/malalt recomanades o de referència internacional, però sobretot les autores exposen les relacions entre l'Hospital i la Facultat de Medicina, fent una incidència especial en alguns aspectes que en un context general segurament es podrien considerar com a anecdòtics. L'estudi narra amb molt de detall el procés de construcció d'un nou manicomí des que comença a perfilar-se el projecte l'any 1854, fins a la inauguració del nou establiment assistencial l'any 1889 a Sant Andreu de Palomar. El capítol més extens, però, de la comunicació és el dedicat a la concreció de les aspiracions de la institució per bastir un nou hospital, des que ja l'any 1869 es planteja aquesta necessitat, fins a arribar a l'acord de l'any 1901 amb els marmessors de Pau Gil, objecte d'atenció exclusiu a la comunicació de Pilar Salmerón.

Salmerón presenta el procés de creació del nou Hospital de la Santa Creu i de Sant Pau, a partir de la confluència d'interessos que es produeix entre les voluntats de l'Hospital de la Santa Creu de trobar un nou emplaçament i de Pau Gil, manifestada en les seves disposicions testamentàries, de crear una nova institució hospitalària a Barcelona. L'autora utilitza, com a font documental fonamental, una de les sèries que es conserven a l'Arxiu de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau denominada «Marmessoria de Pau Gil», i en aquest sentit cal repetir la reserva expressada a propòsit de la comunicació anterior. La narració detallada de les relacions entre l'administració de l'Hospital de la Santa Creu i els marmessors de Pau Gil posa en evidència un aspecte fonamental per a l'atenció sanitària a la ciutat de Barcelona durant aquest període: la influència, el pes i el poder de l'administració d'una institució privada, com era l'Hospital de la Santa Creu, en la definició i en el marc d'atenció i de gestió sanitària a la darreria del segle XIX. I una prova en serà que, d'alguna manera, acabarà imposant bona part de les seves voluntats i dels seus interessos als marmessors del llegat testamentari de Pau Gil.

Montserrat Pantaleón presenta la situació i les condicions sanitàries a la Barcelona del segle XIX, a partir de l'anàlisi de la producció bibliogràfica de l'època referida a higiene, sanitat i salubritat, elaborada fonamentalment per met-

ges, higienistes i urbanistes. El referent principal de la comunicació –fins i tot, en manlleua el títol– és la recopilació de treballs que fa Guillermo López, publicats durant la segona meitat del segle XIX, sota l'enunciat de «*Barcelona Sucia*». *Artículos de malas costumbres* i que presenten una visió, podríem dir-ne catastrofista, de les condicions de vida a la ciutat de Barcelona. Recollint aquest fil argumental, Pantaleón fa parlar altres autors i professionals de la mateixa època que López i desenvolupa la hipòtesi de que les precàries condicions higièniques de la ciutat, durant el segle XIX no només no milloren, sinó que s'agreugen. Segons l'autora, la pèrdua de mà d'obra i la por a la revolta forcen la burgesia industrial barcelonina a intentar millorar les condicions sanitàries i higièniques, com un dels mitjans fonamentals per resoldre la qüestió social. Aquestes classes dirigents, segons Pantaleón, es plantegen la higiene com a agent moralitzador o factor compensatori dels estigmes que marquen les classes populars. A la visió negativa i paternalista generalitzada que es dóna de les classes populars per part d'aquestes classes dirigents, l'autora contraposa l'opinió d'alguns metges higienistes progressistes, com García Faria, els quals lloen els alts ideals que sobre el treball i la família tenia la classe obrera. Però segons Pantaleón no s'arriba a cap solució real del problema, i la comunicació acaba com comença, però convertint la hipòtesi en conclusió: «A l'inici del segle XX segueixen els problemes higiènics i sanitaris a la ciutat, sobretot en els sectors més populars i en les classes treballadores».

Després d'una breu, però interessant periodificació del procés de consolidació dels sistemes públics d'assistència sociosanitària en el món occidental, Ausín exposa la situació local en els diferents àmbits de l'atenció sanitària i social: centres hospitalaris, asils, atenció de les epidèmies, assistència domiciliària o beneficència pròpiament dita. Pel que fa a l'Hospital de la Santa Creu, l'autor el considera una institució poc receptiva a la introducció i aplicació de les novetats mèdiques i a la investigació, que fagocita el llegat de Pau Gil en benefici dels seus interessos propis. Pel que fa a les institucions públiques, en particular l'Ajuntament i la Diputació, Ausín remarca la seva desídia en impulsar el model públic d'assistència, que es concretaria en: la no-construcció per part de les administracions públiques locals de cap hospital públic durant el període, mentre que es posen en funcionament diversos centres assistencials privats; en la desvinculació de l'Ajuntament del llegat de Pau Gil, malgrat els primers intents dels marmessors de vincular el municipi en el procés de construcció del nou equipament hospitalari; o en la reorganització de la beneficència municipal que fa el doctor Robert quan assumeix l'alcaldia l'any 1899, resituant-la en l'òrbita privada amb la creació d'una entitat mixta gestionada per l'Església. Com a decisions que suposen una modernització i millora de l'assistència sociosanitària i una major implicació de les administracions públiques durant el període, destaca, en canvi, la construcció de la Casa de la Maternitat a Les Corts per la Diputació, el procés de construcció de l'Hospital Clínic per l'Estat, la posada en marxa de l'Hospital de la Mercè per l'Ajuntament –tot i que aquest es tancarà al cap de dos anys d'entrar en funcionament, precisament per la influència o per la decisió més o menys directa del doctor Robert–, la creació de l'Asil Municipal del Parc l'any 1888, la creació lenta d'un cos mèdic municipal per fer

front a l'assistència domiciliària, o, finalment, el lleuger increment dels pressupostos de l'Ajuntament i la Diputació dedicats a la beneficència i a l'assistència sanitària. En definitiva, Ausín ens presenta una visió més matisada que la de Pantaleón amb relació a la situació higienicosanitària i assistencial, tot i que conclou que durant el darrer terç del segle XIX s'avança en alguns àmbits, però no en la majoria.

COMUNICACIONS

Resums

Fons de la *Sociedad de Propietarios Interesados en el Aprovechamiento de las Aguas de la Acequia Condal y sus Minas*

Núria Postico i Soler, arxivera del Districte de Sant Andreu

El Rec Comtal era el nom que rebia la canalització d'aigua derivada del riu Besòs, en un principi, i de la mina de Montcada més tard, que arribava fins a Barcelona tot seguint la línia de mínim pendent i la terrassa quaternària que la limita. El juny de 1991 el fons documental de la *Sociedad de Propietarios Interesados en el Aprovechamiento de las Aguas de la Acequia Condal y sus Minas* fou cedit pel darrer batlle d'aigües de la junta de regants del Rec Comtal a l'Arxiu Municipal del Districte de Sant Andreu. Aquest fons, que popularment anomenem "Fons de la Junta de Regants de la Sèquia Comtal" o simplement "Fons del Rec", és essencialment significatiu per a l'Arxiu Municipal del Districte per ésser el fons institucional més voluminós i més extens cronològicament que custodia. Abasta des de 1835 fins a 1985, darrer any de funcionament organitzat de la Junta esmentada. Malgrat el seu abast, ens centrarem, pel que fa al desenvolupament de la comunicació, en el període 1835-1901. El fons l'hem dividit en set grans seccions. És a la Secció d'Administració General on hi podem trobar la majoria de la documentació, destacant els 157 lligalls d'expedients relatius a temes relacionats amb el regatge, i la resta de documentació, més variada, formaria part de les altres seccions. L'objectiu d'aquest treball és presentar d'una forma organitzada el contingut del fons per tal de facilitar a l'investigador el coneixement global d'aquest.

Josep Maria Cornet i Mas, director de *La Maquinista Terrestre y Marítima*

Albert Pérez i Núñez, historiador

En els anys del tombant de segle *La Maquinista Terrestre y Marítima* es consolidà com la gran empresa de construccions metàl·liques i maquinària del país. L'artífex d'aquesta consolidació fou l'enginyer industrial Josep Maria Cornet i Mas, que la dirigí des de 1880 fins a la seva mort el 1916. Cornet representa el prototipus de l'enginyer compromès amb el progrés científic i tecnològic i el des-

envolupament de la indústria en una època en què aquesta requeria un capital humà amb la capacitat tècnica adequada per aplicar els avenços propis de la nova fase del procés industrialitzador. Josep Maria Cornet participà en tots els fronts decisius per a la marxa de la seva empresa i de la indústria en general. Formà part de l'Associació d'Enginyers Industrials de Barcelona, òrgan corporatiu d'aquests professionals, la dirigí i des d'ella contribuï al prestigi col·lectiu; participà en el Foment del Treball Nacional, corporació de la patronal catalana; i figurà en altres nombroses entitats. També fou elegit diputat en dues ocasions. La demanda de protecció i la defensa de la competència de la indústria del país foren preocupacions constants en la tasca del Cornet enginyer i polític. Alhora, i pel que fa a la qüestió social, la seva actuació mostrà l'arregliment dels enginyers amb les posicions de la burgesia. La figura de l'enginyer constructor ens apareix amb Cornet en tota la seva puixança. Pel que fa a les seves obres personals, a més de treballs concrets en el desenvolupament de maquinària especialitzada, Cornet és conegut com a responsable del disseny d'enginyeria de grans construccions metàl·liques, com ara els mercats del Born i de Sant Antoni a Barcelona i de diversos ponts ferroviaris i de carretera. Altres obres d'enginyeria porten la seva signatura o bé es van fer sota la seva direcció, encara que en els projectes menys monumentals o més modestos se sol trobar únicament una autoria corporativa de l'empresa. En qualsevol cas, el catàleg d'obres i treballs desenvolupats per *La Maquinista Terrestre y Marítima* en aquests anys és enorme i palesa la contribució en la modernització del país, tant de la companyia com del seu director.

***La España Industrial.* Estratègies d'innovació i producció al darrer quart del segle XIX**

M. Lluïsa Gutiérrez Medina, Universitat de Barcelona

La diversitat de producció i de productes d'una societat anònima dedicada a la fabricació tèxtil com va ser *La España Industrial* fou el resultat final d'una actuació complexa, el procés de la qual es controlava des de la seva direcció i en la que intervenien agents i factors diversos sempre amb la finalitat d'incrementar la producció i d'eliminar la competència, augmentar els guanys, així com mantenir la societat entre les indústries pioneres del país. Aquesta comunicació, que continua la mateixa línia d'anàlisi de les fonts que ja vam utilitzar en la nostra aportació al IX Congrés d'Història de Barcelona, parteix de l'anàlisi de la correspondència generada anualment per la societat i centrada en els agents comercials de la societat, els proveïdors i tota una sèrie d'elements externs i d'individus que foren decisius en la configuració final del producte. L'anàlisi del període al llarg dels seus vint-i-cinc anys permet distingir les zones de penetració de la societat i el seu increment territorial. Es poden distingir tres etapes ben diferenciades, cada una de les quals abasta més o menys, uns deu anys. La primera es podria considerar de continuïtat i s'estén fins al relleu a la direcció, és a dir, fins a la mort dels dos germans Muntadas que venien ocupant-la des de 1867. En

aquesta etapa la innovació tecnològica es fa evident i es produeix una diversificació productiva extraordinària, al mateix temps que permet constatar una evolució similar en una sèrie d'indústries tèxtils que competeixen per incrementar la quota de mercat. La segona, més curta, fou una etapa crítica per a la permanència de les fàbriques a la ciutat. S'introdueix un sistema precís d'anàlisi de la producció i es fa balanç de costos i beneficis. Després d'un estudi exhaustiu del cost de producció detallat de cada màquina, es decideix la seva permanència a la ciutat, renovant i millorant els mitjans de producció i, en conseqüència, modificant els espais fabrils. La tercera coincideix amb la implantació de l'aranzel proteccionista i la posada en funcionament de la fàbrica modernitzada amb un considerable increment dels seus productes. Es constata com l'estratègia de producció i vendes en una societat com *La España Industrial* és una rica font d'informació que ens aporta dades i notícies sobre altres empreses de les quals a penes si queden registres en fonts pròpies. Igualment es fa palès l'impuls d'integració a la ciutat mitjançant l'ampliació de la part esquerra de l'Eixample que ben aviat va propugnar la direcció de la societat anònima. En definitiva, *La España Industrial*, empresa dedicada a la producció integrada de totes les fases de la transformació del cotó, es presenta com un agent viu dins el seu espai territorial i social.

La indústria del cànem a Barcelona: de la societat en comandita a la societat anònima (1863-1919)

Marc Badia, Universitat de Barcelona; Yolanda Blasco, Universitat Internacional de Catalunya

Aquest treball es proposa endinsar-se en el funcionament d'una tipologia d'empreses poc estudiades encara, les societats comanditàries, i fer-ho en un sector que no ha rebut gaire atenció per part dels investigadors: el del cànem. Les societats comanditàries van tenir una àmplia extensió al llarg del segle XIX, però encara no podem dimensionar-les ni tampoc en coneixem exactament el funcionament. El sector del cànem, que va conèixer la seva edat d'or en el període anterior a la industrialització per la seva aplicació en la navegació, al segle XIX va anar reduint el seu mercat a la demanda agrícola. La segona meitat del segle XIX van florir a Espanya algunes empreses de cànem, entre les quals una de catalana: la *Caralt i Pérez SA* (1919-1975). Ens proposem analitzar els orígens de les comandites que, al cap dels anys, van constituir aquesta societat mercantil. Les primeres dècades del segle XX van ser importants en relació amb la constitució de societats anònimes, i la creació de la *Caralt i Pérez* cal situar-la en aquest context. Tanmateix, els orígens de l'empresa remunten a l'últim terç del segle XIX, que és el període que ens ocupa. Així, analitzem els primers passos de la *Caralt* (en les seves diverses versions des dels seus orígens el 1863) i de la societat que es va iniciar com *Gabriel i Diumenge SC* (1880), que després va passar a ser *Mariano Diumenge SC*, després *Maragall i Pérez SC* i per últim *Enrique Pérez i Germans SC* (1900). Seguirem els seus passos fins a principis de segle i inclourem un epíleg

que permeti entendre com es van arribar a constituir en societat anònima. L'interès del treball rau, d'una banda, en que el sector que abordem és escassament conegut, i aquesta companyia, en concret, consumia cap a 1915 el 9% de la producció de cànem nacional, la qual cosa ofereix la possibilitat d'apropar-nos al sector des dels orígens d'una gran empresa. D'altra banda, la conservació de part de la documentació original de les empreses originàries ens ha permès reconstruir-ne el funcionament i l'evolució en els seus inicis. Finalment, l'anàlisi d'alguns dels personatges que van portar les regnes de les esmentades societats connecta famílies barcelonines de l'elit i ens ofereix un bon panorama de la forta imbricació de les relacions socials i econòmiques a l'època.

Revestiments per als interiors de l'arquitectura: algunes aportacions de la indústria

Maribel Rosselló i Nicolau, Universitat Politècnica de Catalunya

A partir de les dècades centrals del segle XIX, l'habitatge de l'alta burgesia barcelonina esdevé un reflex de la posició adquirida per una classe social que s'ha enriquit arran de la seva participació activa en el desenvolupament econòmic. L'interior de l'habitatge els permet mostrar que, alhora que s'ha produït un enriquiment econòmic, es va accedint a un món cultivat, sensible a les arts, a la moda i a les normes del gust. El luxe i l'enriquiment es palesen a partir del joc d'estímuls sensorials i de la presència d'objectes evocadors de la nova sensibilitat cultural. Cap a final de segle la valoració de l'experiència sensible s'incrementa i adquireix una força esclatant. El joc cromàtic es fa més intens, els estímuls lumínics i tàctils es reforcen i es multipliquen. Aquests estímuls els proporciona tot l'arranjament de l'estança, des dels paviments, les cortines i el mobiliari, fins als objectes i els records que, alhora que proporcionen referents sensorials, tenen un marcat caràcter autobiogràfic. Aquest procés d'intensificació de la voluntat expressiva dels interiors coincideix amb un període de fort creixement de l'Eixample. Amb aquest es configura a Barcelona un centre urbà més compacte, degut, per una banda, a les noves ordenances de 1891, que permeten augmentar l'edificabilitat i, per l'altra, al fet que en aquest moment tant la classe benestant com les classes mitjanes i els professionals s'hi traslladen decididament. El ventall d'habitatges esdevé molt més ampli, des del propi de les elits fins al més estandarditzat. En uns i altres s'hi troba ara la voluntat de gaudir dels valors expressius dels interiors. Per donar resposta a aquesta demanda són necessaris uns sistemes de producció que proporcionin un ampli ventall de solucions, des de les de gran categoria fins a les més assequibles. En aquest sentit, artesans i artistes revitalitzen tècniques tradicionals i s'impliquen en la seva renovació formal, alhora que la indústria assumeix solucions més estandarditzades i, amb la incorporació d'artistes en el procés del disseny, també assumeix aquella renovació formal. La indústria és la que proporciona els materials necessaris, com ara paviments, papers pintats, teixits, etc., assequibles per molta més gent. Per mostrar algunes de les aportacions de la indústria,

ens centrem, en primer lloc, en dues solucions per a paviments, el mosaic de gres monocrom, conegut com mosaic Nolla, i el mosaic hidràulic; en segon lloc, recollim algunes de les aportacions que es fan en paper pintat; i finalment, analitzarem l'aportació de les rajoles de cartró pedra.

Els estudis de fotografia a la Barcelona de final de segle: Audouard i Napoleon

María de los Santos García Felguera, Universidad Complutense de Madrid

El retrat fotogràfic va començar a les mans de daguerreotipistes ambulants i gairebé sempre estrangers que treballaven en fondes o en habitacions llogades en els pisos alts o els terrats dels edificis. Els anys cinquanta del segle XIX, amb l'aparició de les fotografies en format "targeta de visita", es van anar creant estudis estables de retrat i la presència de fotògrafs locals es va fer més àmplia. La moda del retrat es va estendre als anys seixanta, setanta i vuitanta i convertí l'estudi del fotògraf en un lloc molt freqüentat, al qual no solament s'anava a fer-se retratar sinó que era un punt de trobada, de conversa, i fins i tot un lloc per fer negocis. Alguns d'aquells fotògrafs, especialment hàbils, tant en el seu ofici com en les relacions públiques, van aconseguir una clientela nombrosa i selecta i uns ingressos elevats. Gràcies a això, van obrir nous estudis en edificis aixecats expressament –com Napoleon a la Rambla de Santa Mònica i Audouard al carrer Corts–, o en d'altres de nova construcció i ja famosos per la seva arquitectura, com el nou d'Audouard al Passeig de Gràcia. Es tractava d'estudis luxosos, que disposaven de diverses sales per posar –entre elles algunes especials per a nens–, amb entrada per a carruatges, jardins per a retrats a l'aire lliure i a cavall, sales de retoc i pintura i sales d'espera, a més de laboratoris. Aquest tipus d'estudis ja havien aparegut a Londres, París o Nova York des dels anys cinquanta, amb noms de vegades tan imposants com ara "Temple de la fotografia", i alguns d'ells són ben coneguts, com el del francès Nadar. Entre nosaltres, quan es troben és a final de segle: les firmes Napoleon i Audouard obren els seus a meitat dels anys noranta; i el segon n'obre un altre encara de més luxós el 1905. I tot i que es coneixen millor alguns estudis contemporanis d'altres països, com el dels germans Alinari a Florència, tots responen al mateix tipus, i els de Barcelona no els van a la saga sinó tot el contrari. L'historicisme, en uns casos, i el modernisme, en d'altres, comença per la pròpia arquitectura i continua pels mobles –cadires i taules d'estil neorenaixentista, miralls i cornucòpies d'inspiració rococó–, al costat de les fotografies de totes les mides, que cobreixen taules i parets; però també aquarel·les, aiguades i pintures a l'oli fetes a partir de les fotografies. Així, les sales de pintura i retoc, però sobretot les sales d'espera, presenten un aspecte molt proper al que tenien els estudis dels pintors que triomfaven internacionalment ja uns anys abans, com Fortuny a Roma o Meissonnier a París.

El llegat de Pau Gil: de l'Hospital de Sant Pau a l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau (1892-1913)

Pilar Salmerón, arxivera, Hospital de la Santa Creu i Sant Pau

Dins de l'important fons que es conserva a l'Arxiu Històric de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau, figura la sèrie documental sobre la seva construcció. Al seu torn, la sèrie conté tota la informació relativa a la marmessoria de Pau Gil, fonamental per entendre la gestació de l'actual Hospital i base de la present comunicació. En el testament de 17-IX-1892, el banquer barceloní Pau Gil i Serra (1816-1896), després de donar instruccions per al seu enterrament i establir diferents llegats, ordenava la liquidació de la seva Banca. El resultat d'aquesta operació s'havia de dividir en dues parts iguals, una de les quals destinada a la construcció a Barcelona d'un hospital civil sota l'advocació de Sant Pau. Els marmessors triats eren els seus amics Josep Ferrer i Vidal i Edmund Sivatte. A les instruccions que deixà escrites per separat, Gil ordenava formar una comissió encarregada de la direcció dels treballs: projecte arquitectònic tret a concurs, emplaçament amb condicions de salubritat òptimes i instal·lacions amb totes les millores que oferien els hospitals de París, la seva ciutat de residència. La importància i capacitat de l'edifici hauria de quedar sols limitada a la suma obtinguda de la liquidació de la Banca. Una vegada acabada la construcció i fetes totes les instal·lacions, terreny i edifici s'havien de donar al municipi de Barcelona o a alguna altra corporació que es fes aquesta de les despeses de funcionament. Un cop mort Pau Gil a París el 30 d'abril de 1896, i liquidada la Banca Gil, els marmessors compraren uns terrenys a Sarrià i celebraren el concurs, que va guanyar Josep Domènech i Estapà, amb reserves del tribunal d'arquitectes i rebuig posterior del de metges, segons els quals ni aquest ni els altres dos projectes presentats no responien als principis de la higiene hospitalària. El 17 de maig de 1901, la marmessoria oferí el futur hospital al consistori municipal de Barcelona, que no es va voler comprometre fins que l'edifici no estigués enllestit. En no obtenir resposta a una segona petició el desembre, es buscà un acord amb la Junta de l'Hospital de la Santa Creu, que el 7 de maig de 1890 havia adquirit uns terrenys a Sant Martí de Provençals per poder establir, quan fos possible, un nou Hospital, ja que el vell havia quedat obsolet. L'Administració de la Santa Creu es mostrà conforme, sempre que cadascun dels dos hospitals conservés la seva denominació. L'arquitecte Lluís Domènech i Montaner fou encarregat del doble projecte, amb l'assessorament d'una comissió tècnica. L'Hospital de Sant Pau es va construir primer, entre 1902 i 1912, data d'inici de les obres corresponents a l'Hospital de la Santa Creu.

L'Hospital de la Santa Creu davant els reptes del progrés científic i la renovació urbanística, 1874-1901

Isabel Fargues i Garcia, infermera, E.U.I. de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau; Roser Tey i Freixa, infermera i llicenciada en Història

Després d'haver superat totes les incidències sociopolítiques que marquen l'etapa anterior, l'Hospital ha recobrat el 1868 el dret a regir-se com a establiment de beneficència particular, dret que era reclamat des de 1850 contra la dependència imposada respecte de les Junes de Beneficència, una de les conseqüències més traumàtiques de la qual va ser la segregació dels expòsits –i de les rendes corresponents– que es va produir en traslladar-los a la Casa de Maternitat i a la de Caritat. Encara és pendent de resoldre l'exempció de la Llei de Desamortització de 1855, que no li serà reconeguda fins al 1877 i que li ha ocasionat greus pèrdues de rendes i de patrimoni. Malgrat tot, ara la Molt Il·lustre Administració (MIA), a més de governar el dia a dia de la institució i fer front als dèficits econòmics, ha de donar resposta a les demandes d'una societat en constant creixement, d'acord amb les exigències de la ràpida evolució de les ciències mèdiques i sense perdre mai de vista que el seu objectiu és la persona atesa. El contingut d'aquesta comunicació prové de les sèries documentals existents a l'Arxiu Històric de l'HSCSP, bàsicament de les Actes de la MIA on es reflecteix l'anàlisi prèvia als acords que finalment s'adopten, especialment els relacionats amb els següents punts: 1) Els malalts i la seva assistència (preocupació constant de la MIA per assegurar-ne la qualitat). 2) Adaptació a les noves possibilitats de la Medicina: increment de la intervenció mèdica en les decisions assistencials; conflictes derivats de la docència (ciència versus humanisme). 3) Projecte de nou Manicomi en la perifèria de la ciutat: projecte i finançament del nou centre, que no és autoritzat pel Ministeri de Governació fins l'any 1876; diverses propostes d'emplaçament en finques pròpies, fins a la compra dels terrenys de Sant Andreu. 4) Realització de l'antiga aspiració de construir un nou hospital: increment de la demanda sanitària, per augment de població; oferta de noves prestacions mèdiques i carència d'hospitals públics; crides constants a les autoritats –Govern Civil, Diputació i Ajuntament– per solucionar la sobreocupació de l'Hospital; encàrrec de 1901 a l'arquitecte Domènech i Montaner de projectar dos hospitals en paral·lel: el nou de Santa Creu i el de Sant Pau, que deriva del llegat de Pau Gil.

“Barcelona sucia”. La higiene a Barcelona durant el segle XIX

Montserrat Pantaleón i Gamisans, llicenciada en Geografia i Història i en Humanitats. Professora d'IES

Al llarg del segle XIX, però sobretot a partir de 1868, el convenciment que la Higiene –“germana” de la Instrucció– havia de ser el remei a la qüestió social, es va convertir en la tònica dominant del discurs ideològic de les classes dirigents barcelonines, ja que la manca d'aquelles dues qualitats s'associava amb el vici,

en el sentit més ampli del terme: la ganduleria, l'alcoholisme i la falta de moral i de religiositat. El debat va ser especialment viu a Barcelona, sobretot, des de la dècada dels anys cinquanta del segle XIX, quan es va decidir l'enderrocament de les muralles. A principis del segle XX, Guillermo López titulava el seu llibre sobre la Higiene i Sanitat a Barcelona: *Barcelona sucia. Artículos de malas costumbres. Registro de higiene*. En aquest llibret afirmava que «la corrección de las malas costumbres y el poner freno a los populares desatinos» era funció, en bona part, de la renovació que els governs efectuessin en matèries com la higiene i la sanitat. Aquesta renovació era considerada com una veritable religió a seguir. La Higiene compliria la funció social d'eleva el nivell de vida dels pobres i no diem res de nou si afirmem que es considerava la Higiene com a sinònim d'ordre i que tant serviria per «frenar el alcoholismo», com per frenar «la degradación moral», els «impulsos criminales» i les «tendencias anarquistas y revolucionarias» (Pedro Rius y Matas, *Higiene industrial*, Barcelona, 1897, pàg. 24). Pel que fa a estudis sobre la Higiene durant el segle XIX són prou coneguts els treballs de Pere Felip Monlau, Joaquim Salarich, Joan Giné i Partagàs o Pedro García Faria, però hi ha una llarga sèrie de professionals que també van aportar les seves opinions i solucions i potser no han estat analitzats tan a fons, com ara Eduardo Bertran Rubio, Carles Ronquillo, Ramon Codina Länglin o Ignasi Valentí Vivó. Per altra banda, també resulta interessant estudiar el opuscles i llibrets on s'expressava el sentit popular. A la comunicació exposarem aquestes dues visions diferents en la motivació i en les propostes, però que compartien la idea sobre el sentit moralitzador de la Higiene i el deure dels professionals de la Medicina i la Higiene a ser mediadors en la «qüestió social» que afectava la ciutat de Barcelona.

La beneficència pública a la Barcelona de finals del segle XIX

José Luis Ausín Hervella, metge

L'enfocament que cada societat ha donat a la prevenció o al tractament de les situacions derivades de la pobresa és un exponent de les seves estructures ideològiques i organitzatives. La societat barcelonina de final del segle XIX, en fase de creixement demogràfic i industrial accelerat, troba situacions molt freqüents de desconjuntament social, de nous pobres, que s'afegeixen a la pobresa tradicional. Encara que la legislació té previstos dispositius avançats per les lleis de beneficència de 1849 i de sanitat de 1855, la realitat és que a Barcelona comença la Restauració sense estructures preventives públiques, amb uns pressuposts de beneficència molt baixos. El 1880 pràcticament no es pot considerar altra despesa rellevant que les 312.000 ptes dedicades al manteniment de la Casa de Maternitat, ja que la Casa de Caritat s'autofinança. Sumats Ajuntament i Diputació, dediquen menys d'una pesseta l'any per habitant en concepte de beneficència i sanitat. D'altra banda, l'Església sosté estructures alternatives, sota la seva iniciativa directa, o bé a través de Junes de Dames que gestionen hospitals o guarderies. La beneficència laica té una presència escassa. En el fons, es manté la polèmica entre caritat i beneficència pública, com a formes oposades de resoldre les necessitats de la pobresa,

segons criteris de com entendre l'ordre social. Les posicions que a França protagonitzen aleshores Thiers i Jaurès, les reflecteixen entre nosaltres personalitats tradicionalistes com ara Coll i Pujol, Bartomeu Robert, el bisbe Morgades i Ramon Albó, o renovadores com ara González Sugrañes, Codina Llànglin, García Faria i Giné i Partagàs. Si considerem les realitats, trobem que la beneficència municipal fa un esforç amb els metges municipals i l'asil del Parc, però rebutja projectes propis com el de l'hospital d'infecciosos, el d'accidents de treball, tanca el de malalties venèries i no accepta el llegat de Pau Gil per crear un hospital municipal, en benefici del privat de la Santa Creu. Robert pretén desmunicipalitzar la responsabilitat i la gestió, seguint el model de la "caritat cristiana". La Diputació construeix la nova Maternitat, però continua sense desenvolupar ni l'hospital provincial ni el de dementos, obligatoris segons la legislació. La manca d'entesa entre Estat, Ajuntament i Diputació fa que es trigui vint-i-cinc anys a obrir l'Hospital Clínic. Sembla que la burgesia de final de segle és interessada en altres temes i pretén solucionar el pauperisme, des de les institucions, amb formulacions tradicionals.

COMUNICACIONS

Observacions

Maribel Rosselló

En relació amb el context de les comunicacions vinculades a l'activitat productiva i a les empreses, m'agradaria remarcar que la meva aproximació a les indústries dedicades a produir revestiments per als interiors arquitectònics parteix d'aquests darrers, és a dir que he considerat primer la globalitat dels interiors domèstics i l'efecte que es volia obtenir amb la decoració i després els elements que hi contribueixen i les indústries generadores dels mateixos. El punt de vista és, doncs, primordialment artístic i considera la casa com un lloc on la família vol trobar-s'hi bé i també fer-ne un espai de representació. És un fenomen que esdevé especialment important a la darrereria del segle XIX perquè la producció sistematitzada permet estendre el disseny de tenir una llar amb aquestes condicions fins als estrats mitjans i modestos de la societat urbana, que poden accedir a una producció estandarditzada. L'increment de la demanda té efectes sobre les empreses, que volen adquirir prestigi i produir materials de qualitat, i amb aquesta finalitat incorporen artistes als seus tallers. I com a resultat d'aquesta dinàmica, per exemple, el mosaic hidràulic esdevé no sols un producte substitutiu, sinó un element prou digne com per vestir els ambients més selectes de la ciutat, com ara el Liceu. En definitiva, voldria remarcar el *feedback* entre indústria i consum, amb el rerefons de l'afany estètic.

María de los Santos García Felguera

A mi també m'agradaria assenyalar la major presència de l'art i la seva difusió social durant el darrer tram del segle XIX. La fotografia és un territori nou abocat a una ràpida popularització, amb estudis consagrats bàsicament al retrat, ben important com a element de representació dins els espais domèstics.

Els dos estudis de fotografia que he triat, Napoleon i Audouard, representen dues maneres de pensar, i això es reflecteix en els arquitectes responsables de les instal·lacions respectives i en la decoració triada. Mentre que els Napoleon trien Elies Rogent i una decoració neorenaixentista per al seu estudi a la Rambla, Audouard opta, al passeig de Gràcia, per encabir-se en un edifici treballat per Domènech i Montaner i reformat i decorat amb participació activa del fotògraf, amb vinculació amb el modernisme. Altrament, em sembla molt significatiu que la decoració d'aquests estudis dels fotògrafs més destacats de Barcelona, homologables amb els més importants d'Europa, sigui anàloga als dels pintors que triomfaven internacionalment. Això ens parla tant de la simi-

litud de les dues activitats com de l'ampliació del ventall social de la clientela que entre els pintors i els fotògrafs satisfan amb els seus productes artístics.

Maria Lluïsa Rodríguez

He estudiat la documentació de *La España Industrial* des dels orígens de l'empresa, i he pogut comprovar que a l'època de la Restauració la competència esdevé especialment ferotge. En aquesta lluita amb altres empreses en bona part també barcelonines, els Muntadas, responsables davant els accionistes, mantenen a ratlla les reivindicacions laborals i han de desenvolupar més i més les seves xarxes d'informació, d'una banda, sobre les novetats que van apareixent en els centres industrials molt avançats –i en aquest sentit la figura de Charles Ventrillon, treballant des de París, té una importància crucial per al manteniment del prestigi de la marca– i, de l'altra, assimilant els canvis del gust en els mercats.

Albert Pérez

A *La Maquinista Terrestre y Marítima* de l'època que ens ocupa, es donaven premis a la fidelitat i al treball però eren implacables amb els obrers dels quals la direcció de l'empresa tenia constància de participació en qualsevol mena de protesta, amb acomiadaments i no sols això, sinó amb la circulació de llistes negres compartides per l'associació dels metal·lúrgics de Barcelona. La documentació empresarial és, però, parcial i molt pobra en notícies sobre els treballadors i allò que s'hi reflecteix són les referències a premis, a subsidis en cas d'accidents laborals i a un mutualisme *sui generis*, vinculat a un cert paternalisme de l'empresa.

Pel que fa a la formació inicial de Cornet i Mas, he topat amb un problema d'inexistència pràctica de fonts anteriors a la seva entrada a *La Maquinista*. Tenim la referència que la família procedia de Manresa, que es va casar amb la filla d'un fabricant d'aquella ciutat, i es pot suposar que l'aprenentatge pràctic de Cornet va tenir relació amb l'activitat del sogre. Cornet comença a treballar a *La Maquinista* el 1868 i no obté el títol de l'Escola d'Enginyers Industrials fins al 1874, i és el mateix treball dins l'empresa el que retarda la presentació del seu projecte de final de carrera. Evidentment, després tot és molt més clar, i no sols la seva biografia sinó la dels seus descendents, el seu fill, el seu gendre i el seu nét, que trobem en la direcció tècnica de l'empresa fins a la guerra civil de 1936 i encara després d'aquest trasbals.

Yolanda Blasco

Coincidim amb les apreciacions sobre les fonts que ha fet Albert Pérez: hi ha poca informació sobre el món dels treballadors en la documentació de les empreses que conflüen en *Caralt i Pérez*. El més destacat és l'activitat mutualista d'Enrique Pérez amb els treballadors, que dura fins a la seva mort.

La continuïtat empresarial fou també molt important des dels plurals orígens vuitcentistes fins a la liquidació de 1975. El declivi de l'empresa era marcat ja des del decenni de 1930, però és interessant veure que va mantenir un nivell alt d'inversió en maquinària durant els anys de la II República i que l'autarquia posterior els va donar noves oportunitats, fins que l'obertura econòmica dels anys 1950 va deixar sense sentit la producció del cànem.

A banda de la documentació que ha estat l'eix de la nostra recerca, l'Arxiu Maragall conserva els fons de les cases de comerç de Josep Maragall, pare del poeta, que permeten constatar que ell mateix escrivia petits poemes. És una curiositat, però potser permet pensar que no seria tan contrari a la vocació de Joan Maragall.

José Luis Ausín

Pel que fa a la beneficència pública el progrés enregistrat al llarg del segle XIX, fins i tot en la seva darrera part, és molt reduït. Mentre que des dels temps de la Il·lustració i de la Revolució Francesa predominava el projecte de traspassar l'assistència al sector públic i la primera Constitució espanyola de 1812 compartia aquest ideari, les realitzacions foren molt escasses. Des de la Llei de beneficència de 1821, les disposicions sectorials espanyoles afirmen la responsabilitat de les administracions públiques sobre l'assistència sanitària i social i preveuen partides pressupostàries per a xarxes sostingudes bé pels ajuntaments, bé per les diputacions provincials, bé per l'Estat. Però si mirem Barcelona, en relació amb altres països i fins i tot amb altres parts d'Espanya, la impressió de desert s'imposa. On són els hospitals municipals prescrits per la Llei de beneficència de 1849? On són els hospitals psiquiàtrics a càrrec de l'Estat? On és l'hospital provincial? Es diu que els pressupostos van doblar al final del període considerat, però el punt de partença era tan baix que estem parlant de xifres ridícules, de manera que a la pràctica predominava encara el concepte de la caritat privada, en mans de l'Església principalment, i no s'anava avançant pel camí que duria a la construcció de l'Estat del benestar en altres països de l'entorn europeu a començar per l'Alemanya de Bismarck.

No sols no s'avançava, sinó que en alguns casos es retrocedia en relació amb una línia de progrés que doctrinalment era molt clara. Un exemple és l'hospital municipal de la Mercè, dedicat a les prostitutes malaltes, que es tanca a l'any d'haver estat engegat, deixant les pacients desateses o retornades a l'Hospital de la Santa Creu. Un altre exemple és el retorn de la beneficència al model antic de la caritat cristiana que promogué el cèlebre alcalde doctor Robert. Altrament, la disposició testamentària de Pau Gil era claríssima, adreçada a l'Ajuntament, seguint un model experimentat a París –lloc de residència del mecenes–, que feia un esmerç privat per dotar l'hospital i després en traspassava la propietat a l'autoritat pública si aquesta es feia càrrec del manteniment posterior, però el municipi se'n desentén i el deixa caure en mans privades en funció dels interessos de l'Hospital de la Santa Creu.

Pilar Salmerón

En efecte, la disposició testamentària de Pau Gil era molt clara en el sentit de lliurar l'hospital, un cop construït i dotat, a la municipalitat de Barcelona o a una altra corporació pública. I la marmessoria va intentar mantenir la separació entre el projecte de Gil i els dissenys de la Santa Creu, de manera que en principi el que es va construir va ser l'Hospital de Sant Pau, tot i que acceptant la permuta dels terrenys adquirits a Sarrià amb els que la Santa Creu havia adquirit a Sant Martí. Mentrestant, des de 1901 la marmessoria mantenia les

negociacions per arribar amb un acord amb l'Ajuntament, fins que el 1913 s'hi renuncià i es lliuraren les instal·lacions a l'Administració de l'antic Hospital de la Santa Creu.

Roser Tey

És difícil d'entendre l'activitat de l'Hospital de la Santa Creu en l'època que ens ocupa sense tenir present la trajectòria plurisecular de la institució i el fet que les institucions liberals de mitjan Vuitcents, en lloc de crear allò que els pertocava per llei, simplement van apropiar-se de la Santa Creu per convertir-lo en hospital provincial al mateix temps que el descapitalitzaven a través de les lleis desamortitzadores. La lluita de l'Administració de l'Hospital fou recuperar el dret immemorial, i l'autonomia li fou reconeguda de nou l'any 1877 en un context politicoadministratiu incapaç de llançar un model alternatiu. La MIA va mantenir-se fidel al mandat fundacional de l'Hospital, que establia tres grups humans, els malalts, els expòsits i els dement, dels quals no podia desentendre's, bé que n'acceptés la segregació física, difícil pel caràcter no divisible de les fonts del finançament. No manquen documents que abonen la dimissió de responsabilitats per part de les administracions públiques, arran de càlculs econòmics sobre el cost de les atencions a col·lectius com el dels infants, més elevat segons les directrius de la Junta de Beneficència que no pas segons la pràctica de l'Hospital de la Santa Creu.

Montserrat Pantaleón

Un dels aspectes que he estudiat és la Casa de Caritat, sobre la qual es diu sovint que s'autofinançava, una afirmació que no és exacta. Els diversos treballs que s'hi realitzaven i que van anar canviant, dels quals el més important era el taller d'impremta, no cobrien les despeses generades per l'atenció als malalts, sinó que eren complementades per les escasses almoines i per les subvencions de la Diputació, a càrrec també de la Casa de Maternitat, amb una renovació plantejada durant el Sexenni que no es va convertir en realitat fins ben entrat el segle xx. Pel que fa a la Casa de Caritat, cal tenir present que, a més de les epidèmies més espectaculars, com les de febre groga o còlera, hi havia la tuberculosi i epidèmies menors, com la del xarampió, pràcticament amb una freqüència anual, i el cost era elevat.

José Luis Ausín

Respecte a l'autofinançament de la Casa de Caritat, consta en els pressupostos públics de la Diputació, que marquen que les despeses són compensades pels ingressos de les diferents procedències, entre les quals les rifes que l'Estat organitza per substituir les rifes històriques suprimides i que es redistribueixen entre les diferents institucions de beneficència, a més del producte del treball dels interns i de les almoines.

En el període que ens ocupa, el pressupost de la Diputació creix, en dues parts: la primera és la Casa de Maternitat que és el gran exponent de l'esforç per millorar i que és una institució modèlica, incomparable amb el seu antecedent molt precari del carrer de les Ramalleres; i la segona, és l'atenció als dement, que creix molt.